

«بررسی میزان دینداری در میان دانشجویان»

زهرا فیضی

کارشناس مسائل اجتماعی سازمان فعالیت های قرآنی دانشگاهیان کشور

Feizi.z.58@gmail.com

زهرا باقری

کارشناس ارشد، مطالعات زنان، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات تهران

Mighat1818@gmail.com

چکیده

گرایش به دین و دینداری اخیرا در کشورهای دنیا خصوصا در میان جوانان رشد روز افزونی یافته است. ایران کشوری است که با انجام انقلاب دینی در ارائه مفاهیم دینی به جوانان پیشگام می باشد. مساله این است که در ایران دینداری خصوصا در قشر دانشگاهی چه میزان است؟ بر این اساس، این مقاله با هدف بررسی میزان دینداری در میان دانشجویان نوشته شده است. روش تحقیق آن کمی و از نوع پیمایش بوده است. جامعه آماری، دانشجویان دوره کارشناسی دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم تهران) بوده اند که به شیوه نمونه گیری تصادفی انتخاب شده و به تعداد ۱۴۵ دانشجو مورد بررسی قرار گرفته اند. در این تحقیق دینداری با سنجه گلاک و استارک سنجیده شد. نتایج نشان داد که میزان دینداری در میان دانشجویان دانشگاه خوارزمی در دو سطح متوسط و پایین می باشد و همچنین میزان ابعاد اعتقادی، تجربی، پیامدی و مناسکی در میان آنها در سطح متوسط می باشد.

واژگان کلیدی: دینداری، میزان، دانشجویان، گلاک، استارک

Abstract

Attitude to religion and religiosity increased most recently in the world among youth. Iran pioneer the religious revolution in religious concepts Youth. The problem is that in Iran how much is religiosity especially in the academics? Accordingly, this article has been written with the aim study of religion among students. Research method has been quantitative and kind of survey. Statistical Society have been students of Khwarizmi University of Tehran (BS) that have been selected with random sampling and reviewed 145 students. The results showed that the religiosity among students of Khwarizmi University of Tehran (BS) is in two levels middling and down and too is the dimensions of make believe experimental, outcome and ritual among students in level middling.

Keywords: religiosity, level, students, Glock, Stark

مقدمه

دین به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی در تقسیم بندی جامعه شناسان جایگاه خاصی دارد. جامعه شناسان در یک تقسیم بندی کلی نهادهای اجتماعی را به پنج دسته ی نهاد آموزش، خانواده، دین، سیاست و اقتصاد تقسیم می کنند (رضادوست، حسین زاده و مصطفایی دولت آبادی، ۱۳۸۹). از آنجایی که دین یک پدیده گروهی است و در یک رابطه متقابل با دیگر واحدهای اجتماعی است پس انتظار این است که هم بر نهادهای دیگر جامعه تاثیر بگذارد و هم از آنها تاثیر پذیرد و با توجه به نقش دین در زندگی اجتماعی انسان مدرن، مطالعه دین و رفتار دینی یکی از جنبه های مهم پژوهش و نظریه پردازی در جامعه شناسی معاصر را تشکیل می دهد.

از دیدگاه جامعه شناسی دین به عنوان یک نماد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند: انضباط، انسجام و خوشبختی آفرینی در نظر گرفته می شود که نبود آن بقای جامعه را مخدوش می سازد و نظر به پیوسته بودن دین، جامعه شناسان غالباً برانگیخته شده اند تا از منظر خود و با روش های متداول و مرسوم در این علم به جستجوی شناخت بهتر از این پدیده برآیند (جلالی مقدم، ۱۳۷۹).

بنیان جامعه شناسی همچون کنت (۱۸۵۳)، مارکس (۱۹۳۱)، وبر (۱۹۶۵) و دورکیم (۱۹۵۱)، توجه ویژه ای به نقش دین در جامعه مبذول داشته اند. در نتیجه این متفکران، مفاهیم و دیدگاه های نظری بسیاری به وجود آمده که هنوز هم راهنمایی پژوهش های جامعه شناسان درباره دین است. علاوه بر متقدمین، متاخرینی همچون پیتر برگر (۱۹۳۷)، تامس لاکمن (۱۹۹۷)، یواخیم واخ (۱۹۴۴)، کلیفورد گیرتس (۱۹۶۶)، ژان پل ویلهلم (۱۹۹۵)، ذاکرمن (۱۹۹۷)، همیلتون (۱۹۹۵) و گلاک و استارک (۱۹۷۱) به بررسی دین و دینداری در جامعه پرداخته اند (رحیمی، حضرتی و عزیزخانی، ۱۳۹۴).

در ایران نیز پدیده دین و دینداری مورد توجه جامعه شناسان و اندیشمندان اجتماعی بوده و تلاش های بسیاری برای بررسی این پدیده اجتماعی انجام داده اند. دینداری در جوامع در حال گذار، یکی از متغیرهای اجتماعی است که دستخوش تحولات گسترده ای می شود. دینداری در جامعه ایران هم از این تحول مستثنی نیست. پیتر برگر این تغییرات را نخستین بار در مهمترین نهادهای حاصل مدرنیته (اقتصاد، صنعت، دولت و ...) دنبال می کند و دانشگاه که کارکرد تولید علم و فناوری را در جامعه بر عهده دارد به زعم وی، یکی از حاملان مدرنیته محسوب می شود. بنابراین می توان دانشجویان را یکی از حاملان آگاهی مدرن در جوامع در حال توسعه در نظر گرفت که بیشترین تاثیر را از آن می پذیرند (توسلی و مرشدی، ۱۳۸۵).

امروزه جوانان ایرانی از یک طرف تحت تاثیر فرهن دینی خود هستند، فرهنگی که مورد احترام خانواده ها و اجتماعات محلی است و از طرف دیگر متاثر از نهادهای آموزشی، رسانه های جمعی (داخلی و خارجی) و عناصر ساختی دنیای مدرن هستند و نسل جوان از برخی مشکلات اقتصادی و اجتماعی که ناشی از بی ثباتی های خاص قبل و بعد جنگ است در رنج بوده اند (سراج زاده، ۱۳۸۳). بررسی تغییرات ایجاد شده در میزان دینداری می تواند موفقیت ها و کاستی های برنامه های اجرا شده در حوزه مسائل دینی را به ما نشان دهد (جلالی مقدم، ۱۳۷۹).

در جامعه امروز نگاه نسب جوان به دین با نگاه نسل گذشته تغییرات اساسی کرده است. در این جامعه نسل جوان در جستجوی کسب جایگاه و هویت جدیدی است که خود به خود با ذهنیت رویکردهای نسل های پیشین و بزرگسالان به چالش بر می خیزد (رحیمی و همکاران، ۱۳۹۴). در زمینه شناسایی میزان دینداری در میان جوانان و دانشجویان تحقیقاتی صورت گرفته است. مولو (۱۹۹۸) در پژوهشی عقاید مذهبی دانشجویان ترکیه را مورد بررسی قرار داده است. نتایج بررسی او نشان داد که دانشجویان در سال ۱۹۹۱ نسبت به سال ۱۹۷۸ جهت گیری مذهبی قوی داشته اند به خصوص دانشجویان اعتقاد به خدا، روز قیامت، وجود بهشت و جهنم، روزه داری و اینکه قرآن در برگیرنده دستورات الهی است را در سال ۱۹۹۱ نسبت به سال ۱۹۷۸ بیشتر پذیرفته اند.

مرشدی (۱۳۸۵) در بررسی دینداری و گرایش های دینداری دانشجویان را در میان دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه صنعتی امیرکبیر مورد بررسی قرار داده است. نتایج او نشان داد که باورهای دینی دانشجویان در حد بالا و پایبندی آنها به انجام مناسک فردی دینی در حد متوسط به بالایی است، اما پایبندی آنها به انجام دادن اعمال جمعی دینی در حد کم ارزیابی می شود. رحیمی و همکارانش (۱۳۹۴) به بررسی میزان برخورداری دانشجویان از شاخص های دینداری در میان دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران پرداخته است. نتایج رحیمی نشان داد که دینداری دانشجویان در حد متوسط بوده است. رضادوست و همکارانش (۱۳۸۹) در پژوهشی به بررسی تاثیر متغیرهای جامعه شناختی بر میزان دینداری دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداخته است. نتایج آنان نشان داد که میزان دینداری در میان آنان در سطح پایینی است.

از آنجایی که میزان دینداری بر اساس گفته های دورکیم، بر انسجام، انضباط و ... اجتماعی تاثیر بسیاری دارد و همچنین در جهت رد یا تایید پژوهش های پیشین به بررسی میزان دینداری در میان دانشجویان دانشگاه خوارزمی پرداخته است. در حقیقت سوال اصلی این تحقیق عبارت است از:

میزان دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی چقدر است؟
همچنین سوالات فرعی زیر نیز مطرح است:

- میزان بعد اعتقادی دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی چقدر است؟
- میزان بعد تجربی دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی چقدر است؟
- میزان بعد پیامدی دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی چقدر است؟
- میزان بعد مناسکی دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی چقدر است؟

روش تحقیق

این پژوهش به شیوه کمی - پیمایش انجام شده است. جامعه آماری این تحقیق دانشجویان دانشگاه خوارزمی بوده اند که بر اساس فرمول کوکران به میزان ۱۴۵ نفر به شیوه تصادفی انتخاب شده اند. سنجه مورد استفاده در این تحقیق در زمینه میزان دینداری، سنجه گلاک و استون بوده است.

میزان دینداری؛ سنجه گلاک و استارک با عناوت «مقیاس تعهد دینی» طی دو دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، در تلاش برای فهم و تبیین دین در آمریکا گلاک بحث ابعاد التزام دینی را مطرح کرد. وی این بحث را در سال ۱۹۶۲ گسترش داد و با همکاری استارک در سال ۱۹۶۵ به شرح و بسط آن پرداخت. انی حوزه ها که می توان آن ها را به مثابه ابعاد اصلی دینداری در نظر گرفت، عبارتند از: اعتقادی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی (سراج زاده و توکلی، ۱۳۸۳، به نقل از گلاک و استارک، ۱۹۶۵). بعد اعتقادی^۱ باورهایی را در بر می گیرد که انتظار می رود پیران آن دین، به آنها اعتقاد داشته باشند. بعد مناسکی^۲: یا عمل دینی، اعمال دینی مشخصی نظی عبادت، نماز، شرکت در آیین های مقدس خاص، روزه گرفتن و ... را که انتظار می رود پیرامون هر دین آنها را به جا آورند، در بر می گیرد. بعد تجربی^۳: یا عواطف دینی، در عواطف تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می شود. بعد فکری^۴: یا دانش دینی، اطلاعات و دانش اساسی را در مورد اصول عقاید دینی و کتاب مقدس که انتظار می رود پیران آنها را بدانند، شمال می شود. بعد پیامدی^۵: یا آثار دینی، شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط با دیگران است و اعتبار و روایی آن با استفاده از آلفا و کرونیباخ به میزان ۸۰ درصد به دست آمده است.

یافته ها

در این قسمت به بررسی نتایج تحقیق پرداخته می شود. میزان دینداری در سنجه گلاک و استارک، در بعد های اعتقادی، مناسکی، تجریبی فکری و پیامدی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج بررسی هر کدام از این ابعاد در جامعه آماری مورد نظر به تفکیک در ذیل مطرح شده است.

الف - بررسی وضعیت میزان بعد اعتقادی در میان دانشجویان

بعد اعتقادی باورهایی را در بر می گیرد که انتظار می رود پیران آن دین، به آنها اعتقاد داشته باشند. گلاک و استارک این باورها را در هر دین خاص، به سه نوع باور تقسیم کردند. باور های پایه ای مسلم که ناظر به شهادت دادن به وجود خداوند و معرفی ذات و صفات اوست، باورهای غایتگرا که هدف و خواست خداوند از خلقت انسان و نقش انسان را در راه نیل به این هدف باز می نمایند و باورهای زمینه ساز

¹ - ideological/religious belief

² - experimental/religious feeling

³ - consequential/religious effects

⁴ - ritualistic/religious practice

⁵ - intellectual/religious knowledge

که روش های تامین اهداف و خواست خداوند و اصول اخلاقی ای را که بشر برای تحقق آن اهداف باید به آنها توجه کند، در بر می گیرد. نتایج بررسی این بعد در جدول شماره ۱، قابل ملاحظه است.

جدول شماره ۱، توزیع درصد نمونه بر حسب میزان بعد اعتقادی

درصد	بعد اعتقادی
۷/۹	پایین
۵۷/۹	متوسط
۴۳/۳	بالا
۱۰۰	جمع درصد
۱۴۰	جمع فراوانی

جدول شماره ۱، نشان می دهد که بیشتر دانشجویان با ۵۷/۹ درصد دارای میزان بعد اعتقادی متوسط بوده و سپس ۴۳/۳ درصد آنها در بعد اعتقادی بالا و ۷/۹ درصد میزان بعد اعتقادی پایینی را دارا می باشند.

ب- بررسی وضعیت میزان بعد تجربی در میان دانشجویان

بعد تجربی یا عواطف دینی، در عواطف تصورات و احساسات مربوط به برقراری رابطه با وجودی همچون خدا که واقعیت غایی یا اقتدار متعالی است، ظاهر می شود. گلاک و استارک در عین آگاهی از مشکلات مطالعه بعد تجربی دین، برای تعریف عملیاتی این بعد، روشی را مطرح کردند که چهار نوع از جلوه های عواطف دینی، شامل توجه، شناخت، اعتماد یا ایمان، و ترس را در بر می گرفت. نتایج این بررسی در جدول شماره ۲، قابل مشاهده است.

جدول شماره ۲، توزیع درصد نمونه بر حسب میزان بعد تجربی

درصد	بعد تجربی
۲۰/۷	پایین
۵۶/۴	متوسط
۲۲/۹	بالا
۱۰۰	جمع درصد
۱۴۰	جمع فراوانی

با توجه به داده های جدول شماره ۲، بررسی این بعد در میان دانشجویان خوارزمی نشان می دهد که بیشتر دانشجویان با ۵۶/۴ درصد دارای میزان بعد تجربی متوسط بوده و سپس ۲۲/۹ درصد آنها در بعد تجربی بالا و ۲۰/۷ درصد میزان بعد تجربی پایینی را دارا می باشند.

ج- بررسی وضعیت میزان بعد پیامدی در میان دانشجویان

بعد پیامدی یا آثار دینی، شامل پیامدهای باور، عمل، تجربه و دانش دینی در زندگی روزمره فرد معتقد و روابط با دیگران است. نتایج بررسی این بعد در میان دانشجویان در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۳، توزیع درصد نمونه بر حسب میزان بعد پیامدی

درصد	بعد پیامدی
۱۵/۷	پایین
۵۳/۶	متوسط
۳۷/۷	بالا

۱۰۰	جمع درصد
۱۴۰	جمع فراوانی

نتایج جدول شماره ۳ نشان می دهد که بیشتر دانشجویان با ۵۳/۶ درصد دارای میزان بعد پیامدی متوسط بوده و سپس ۳۷/۷ درصد آنها در بعد پیامدی بالا و ۱۵/۷ درصد میزان بعد پیامدی پایینی را دارا می باشند.

د- بررسی وضعیت میزان بعد مناسکی در میان دانشجویان

بعد مناسکی، یا عمل دینی، اعمال دینی مشخصی نظیر عبادت، نماز، شرکت در آیین های مقدس خاص، روزه گرفتن و ... را که انتظار می رود پیرامون هر دین آنها را به جا آورند، در بر می گیرد. گلاک و استارک بر این نکته تاکید ورزیدند که لازم است در عملیاتی کردن این بعد، علاوه بر مشارکت در فعالیت های مناسکی، تفاوت های مربوط به ماهیت یک عمل و معنای آن عمل نزد فاعلان آن نیز بررسی شود. نتایج بررسی بعد مناسکی در میان دانشجویان خوارزمی در جدول شماره ۴، قابل مشاهده است.

جدول شماره ۴، توزیع درصد جمعیت نمونه بر حسب میزان بعد مناسکی

درصد	بعد مناسکی
۳۹/۳	پایین
۵۳/۰	متوسط
۳۲/۰	بالا
۱۰۰	جمع درصد
۱۴۰	جمع فراوانی

بررسی این بعد در میان دانشجویان خوارزمی بر اساس نتایج جدول شماره ۴ نشان می دهد که بیشتر دانشجویان با ۵۳/۰ درصد دارای میزان بعد مناسکی متوسط بوده و سپس ۳۹/۳ درصد آنها در بعد پیامدی پایین و ۳۲/۰ درصد میزان بعد مناسکی بالایی را دارا می باشند.

ه- بررسی وضعیت میزان دینداری در میان دانشجویان

در مجموع بر اساس یافته های فوق و با توجه به سنجه گلاک و استارک میزان دینداری دانشجویان دانشگاه خوارزمی مورد بررسی قرار گرفت و نتایج آن در جدول شماره ۵ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۵، توزیع درصد نمونه بر حسب میزان دینداری

درصد	میزان دینداری
۴۵/۰	پایین
۴۵/۰	متوسط
۱۰/۰	بالا
۱۰۰	جمع درصد
۱۴۰	جمع فراوانی

نتایج جدول شماره ۵ نشان می دهد که از نظر میزان دینداری در جمعیت نمونه، دو سطح دینداری متوسط و پایین بیشترین میزان که هر کدام ۴۵ درصد بوده را به خود اختصاص داده اند و در مقابل میزان دینداری بالا در این جمعیت کمترین مقدار و برابر با ۱۰ درصد بوده است.

بحث و نتیجه گیری

نتایج این تحقیق نشان داد که میزان دینداری در میان دانشجویان کارشناسی دانشگاه خوارزمی در دو سطح پایین و متوسط قرار دارد. این نتیجه بر خلاف نتیجه ای است که مرشدی (۱۳۸۵) به دست آورد. نتیجه مرشدی نشان داد که میزان دینداری در میان دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه امیر کبیر در سطح بالایی است. دلیل اختلاف در نتایج این دو تحقیق عوامل متفاوتی دخیل هستند. اولین دلیل تفاوت در دو دانشگاه و نوع رشته های تحصیلی در آن است. دانشگاه امیر کبیر بیشتر دانشجویانش در رشته های فنی و مهندسی تحصیل می کنند در حالی که در دانشگاه خوارزمی بیشتر رشته های تنوع بیشتری دیده می شود. هر چند در هر دو تحقیق تاثیر رشته تحصیلی به عنوان یک عامل بر میزان دینداری مورد بررسی قرار نگرفته است و می طلبد تحقیقی در این خصوص انجام شود. همچنین دانشجویان مورد بررسی در تحقیق مرشدی در دو سطح تحصیلی کارشناسی و ارشد بوده اند در حالیکه در مقاله حاضر دانشجویان کارشناسی بررسی شده اند. از سویی توجه به اختلاف زمانی میان دو تحقیق است، تحقیق مرشدی در سال ۱۳۸۵ انجام شده و در طی فاصله زمانی آن تا زمان حاضر، عوامل متنوعی در تغییر میزان دینداری دخیل بوده اند که باید مورد توجه قرار گیرند. از سویی حجم نمونه مورد بررسی است که در تحقیق حاضر ۱۴۵ دانشجو و در تحقیق مرشدی ۳۸۵ دانشجو بررسی شده و این نتایج به دست آمده است. نتایج مقاله حاضر با تحقیق رحیمی و همکارانش (۱۳۹۴) دارای نزدیکی بیشتری بوده و نتایج آن تحقیق نیز نشان می دهد که میزان دینداری دانشجویان در سطح متوسط است هر چند مقاله حاضر علاوه بر این نتیجه میزان دینداری را در سطح پایین نیز به دست آورده است.

مقاله حاضر و بررسی آن با نتایج تحقیقات دیگر نشان می دهد، انجام این تحقیقات در سطوح دانشگاهی همچنان ضرورت پیدا می کند و پیشنهاد می شود در بررسی میزان دینداری به رشته های تحصیلی دانشجویان، دوره تحصیلی آنها توجه شود. همچنین برای دست یافتن به تغییرات میزان دینداری در میان دانشجویان پیشنهاد می شود تحقیقات پانلی برای گروه های دانشجویی از زمان ورود به دانشگاه تا زمان اتمام دوره در هر سال تحصیلی مورد بررسی قرار گیرد. هر چند این نوع تحقیقات با موانع بسیاری مواجه است ولیکن تغییر میزان دینداری را با دقت بیشتری نشان خواهد داد.

منابع

- توسلی، غلامعباس و مرشدی، ابوالفضل، ۱۳۸۵، بررسی سطح دینداری و گرایش های دینی دانشجویان امیر کبیر، نامه جامعه شناسی ایران، شماره ۴، صص ۵۲-۶۸.
- جلالی مقدم، مسعود، ۱۳۸۶، درآمدی بر جامعه شناسی دین، تهران، نشر مرکز.
- رحیمی، محمد، حضرتی صومعه، زهرا و عزیز خانی، اقباله، ۱۳۹۴، سنجش میزان برخورداری دانشجویان از شاخص های دینداری و عوامل اجتماعی موثر بر آن، فصلنامه مطالعات جامعه شناختی جوانان، شماره ۲۱، صص ۹۹-۱۱۸.
- رضادوست، کریم، حسین زاده، علی حسین و مصطفایی دولت آبادی، حلیمه، ۱۳۸۹، بررسی جامعه شناسی برخی از عوامل موثر بر میزان دینداری، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۱۰، صص ۳۱-۳۸.
- سراج زاده، حسین و توکلی، مهناز، ۱۳۸۰، بررسی تعریف عملیاتی دینداری در پژوهش های اجتماعی، نامه پژوهش، سال پنجم، شماره ۲۰ و ۲۱، صص ۷۸-۹۸.
- سراج زاده، حسین، ۱۳۸۳، چالش های دین و مدرنیته، تهران، طرح نو.
- موتلو، کیهان، ۱۳۷۷، بررسی عقاید مذهبی دانشجویان دانشگاه آنکاراف ترجمه غلامرضا غفاری، فرهنگ توسعه، شماره ۲۸، صص ۸۸-۱۰۲.